

Landschapsbouw

[907.]

R. J. BENTHEM

Het woord „landschap” heeft in ons taalgebruik door de loop der tijden een wisselende betekenis gehad. Oorspronkelijk werd het gehanteerd om er bestuurlijke eenheden, landstreken of gewesten mee aan te duiden. De naam „Olde Landschap” voor de provincie Drente is daarvan nog een voorbeeld.

In de tijd van de romantiek gaf het uitdrukking aan gevoelens van schoonheid en werd het een begrip in de schilderkunst en de literatuur. Ná Jacob van Ruysdael zijn het schilders van de Haagse School als Mauve en de Marissen die aan het arcadische landschap gestalte geven en ook bij dichters als Wordsworth en Goethe en meer nog bij Eichendorff is het landschap een zuiver romantisch gegeven.

In onze huidige taal heeft het begrip echter weer concrete inhoud gekregen en duidt het de verschijningsvorm aan van de niet-stedelijke gebieden: het is het beeld dat resulteert uit de wijze van grondgebruik en landinrichting in de „vrije” onbebouwde ruimte buiten de geurbaniseerde centra. Afgezien van de natuurgebieden en van sommige oude — vaak verouderde — agrarische gemeenschappen heeft ons landschap zijn uit vroeger tijden stammend romantisch karakter trouwens voor een groot deel verloren. Het is veel meer rationeel van aard geworden, nog wel gevarieerd en gelukkig op tal van plaatsen nog bijzonder mooi. Al wordt de noodzaak om het te verbeteren en te verfraaien dagelijks groter.

Die thans zo sterk levende behoefte aan verzorging en verbetering van het landschap is intussen niet nieuw. Ook in vroeger tijden kende men dit streven. Ten onrechte wordt vaak verondersteld, dat de landschapsverzorging haar ontstaan dankt aan de natuurbeschermingsbeweging, welke, zoals bekend is, dateert uit de laatste decennia van de vorige eeuw. De oorsprong van het landschapswerk ligt echter vroeger. Wel is het juist, dat in verschillende westeuropese landen, de landschapsverzorging, als reactie op het snel slinken van de natuurruimte, belangrijke nieuwe impulsen kreeg en harerzijds naar Amerikaans voorbeeld de natuurbeschermingsgedachte verruimde tot een meer „creative conservation”.

Reeds in de tweede helft van de 18e eeuw en in het begin van de 19e eeuw wordt de landschapsverzorging in Europa druk beoefend. In verschillende Duitse „Länder” hield men zich bezig met „Landesverschönerung” niet alleen gericht op het scheppen of instandhouden van parken en landgoederen, maar ook op de verfraaiing en beschutting van de zuivere landbouwgebieden. Dat gebeurde o.a. door het planten van bomen, hagen en singels. Ook „Waldverschönerung” en „Forstästhetik” wijzen op de toenmalige behoefte om niet alleen de produktie, maar ook de leefbaarheid te dienen. Ook in dit opzicht zien wij dus bij de huidige ontwikkeling in de bosbouw, gericht op

„multiple use” en recreatie, een bewust of onbewust terugrijpen of voortbouwen op oude gedachten.¹⁾

In Engeland was men reeds na de middeleeuwen bij het inwerkingtreden van de „Enclosure Act” met een landschapsbouw op grote schaal begonnen. Daarbij werden de eertijds wijde open vlakten van de Britse eilanden, vergelijkbaar met die van het huidige noorden van Frankrijk, getransformeerd in het heggenlandschap met struiken en vrijstaande bomen op de kavelgrenzen, dat wij thans nog vrijwel overal in Engeland aantreffen. Men zou het kunnen zien als het resultaat van een reusachtige ruilverkaveling uit vroeger eeuwen met een gigantisch landschapsplan.

In de historie van het landschap in Nederland vinden we bepaalde overeenkomstige ontwikkelingen. Ook onze houtwallen- en heggenlandschappen in de oostelijke en zuidelijke provincies zijn door mensenhand ontstaan. In vele eeuwen werd de boeiende verscheidenheid van landschapsvormen geschapen, die ons land zijn eigen karakter verleende: het terpenlandschap op de zeekeigronden, het slagenlandschap op het veen en het zand, het brinkdorpen- of esdorpenlandschap van de pleistocene gronden en het oude hoevenlandschap dat in Twente en de Gelderse Achterhoek tot zulk een rijke ontplooiing kwam. Ook de landschappen uit later tijd: de landaanwinningen langs de kust en in het binnenland, de veenkolonien, de heideontginningen e.a. danken hun ontstaan aan menselijke bedrijvigheid.

Voorts droegen ook de landgoederen, gesticht in een tijdvak van enige eeuwen, bij tot opbouw van ons landschap. Zij vormen op tal van plaatsen nog een kostbaar erfgoed aan landelijk schoon, ofschoon velen ervan reeds in de loop der tijden zijn verdwenen en vergeten. Maar die van de Vecht, van 's-Graveland en Kennemerland, van de Utrechtse heuvelrug, de Veluwezoom, de Graafschap en Walcheren zijn onmisbare elementen geworden voor de infrastructuur van de recreatie.

In de dertiger jaren dezer eeuw openbaart zich een hernieuwde belangstelling voor de verzorging van het landschap. De kaart van Nederland begint zich te wijzigen door de afsluiting en inpoldering van de Zuiderzee. Niet alleen worden nieuwe agrarische produktieruimten geschapen, men streeft er tevens naar een leefmilieu te vormen. Het scheppen van nieuwe landschappen met bossen, bomen, struiken wordt een essentieel element bij de inrichting en vormgeving van het nieuwe land.

Ook begint zich in die vóóroorlogse jaren de noodzakelijke reconstructie van ons weggennet reeds aan te kondigen. De toename van het verkeer maakt het nodig dat veel oude laanbomen worden geveld. De goede oude traditie van het bomen planten langs de wegen wordt echter voortgezet in een veranderde stijl. Esthetische eisen en vormgeving gaan duidelijk meespelen bij landschappelijke behandeling van de grote verkeerswegen. Het beeld van de weg in het landschap verandert. Toch wordt er veel meer geplant dan geroid.

¹⁾ Zie: Gerd Däumel „Über die Landesverschönerung”, Verlag Hch Debus Geisenheim/Rheingau 1961.

Direct ná de oorlog worden wij geconfronteerd met de noodzaak tot landschapsherstel en landschapsvernieuwing op een tot dusver ongekende schaal. Op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden is het landschap over grote oppervlakten volkomen vernield en moeten *landschapsplannen* de gegevens verschaffen voor een reconstructie van het geschonden „natuurlijk” milieu. Walcheren kreeg daarbij 150 ha nieuw bos en nog een gelijke oppervlakte aan water en natuurgebied. Ook elders in het land doet „Landschapsherstel” nuttig werk en in diezelfde jaren beginnen de ruilverkavelingen in steeds sneller tempo de gedaante van de oude landbouwgebieden te wijzigen.

Landschapsplannen beginnen ook daarbij de technische procedure te begeleiden en in de herziene ruilverkavelingswet van 1954 krijgt dit plan zijn wettelijke plaats naast de andere technische plannen.

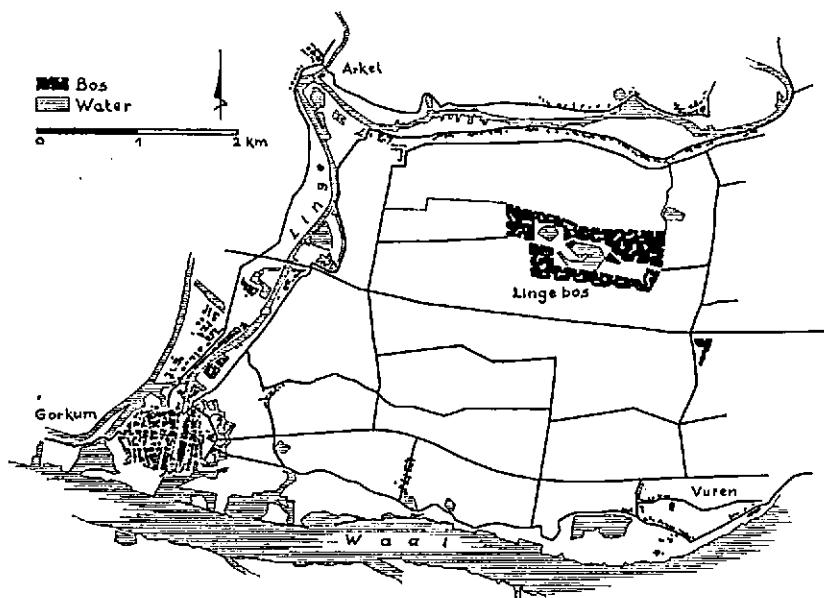
Nieuwe impulsen kreeg de landschapsverzorging bij het herstel van de rampschade door de stormvloed van 1953, en sindsdien hebben verstedelijking, verkeersontwikkeling, cultuurtechniek en landaanwinning de herziening van ons landschap tot één van de meest actuele en dringende vraagstukken gemaakt. In nauwelijks 10 jaren tijds is de eenvoudige landschapsverzorging van ná de oorlog geëvolueerd naar een *landschapsbouw*, die de plannen voor bodembestemming en landinrichting steeds nadrukkelijker gaat beïnvloeden.

Vergelijken wij de oppervlakten openbaar groen in de vorm van bossen en beplantingen uit de eerste IJselmeerpolders met die welke thans voor het komende Zuidelijk-Flevoland worden ontworpen, dan spreekt die ontwikkeling een duidelijke taal.*) Hetzelfde kan worden gezegd, van de landschapsplannen voor de ruilverkavelingen.

Moest er in die naoorlogse jaren heel vaak strijd worden geleverd voor één meter extra wegberm om het planten van een bomenrij mogelijk te maken, thans zijn landschapsplannen, waarbij 100 of 200 ha landbouwgrond voor de groenvoorziening worden bestemd, bepaald geen uitzondering meer. In de Tielerwaard bijvoorbeeld wordt op het ogenblik, naast vele erf- en wegbepantingen en een aantal verspreide bospercelen, een groot recreatiebos van ± 100 ha aangelegd, rond een nieuw gegraven zandwinplas. Op zorgvuldige wijze worden daarin een aantal voorzieningen voor de recreatie ondergebracht, zoals kampeer- en picknickterreinen, stranden, voet- en ruitersporen, parkeerplaatsen en mogelijkheden voor het stichten van een restaurant, een zwembad en het opvangen van talrijke bezoekers. Loofhoutcomplexen van een behoorlijke omvang garanderen in dit bos bovendien een rustige wandelgelegenheid en openen mogelijkheden voor flora en fauna en voor natuurwaarneming.

In dezelfde hoek van het land wordt thans reeds het oog gericht op de in uitvoering gekomen ruilverkaveling „Alblasserwaard”, waar naar gehoopt wordt nog aanzienlijk grotere oppervlakten grond, wellicht 700 à 900 ha, voor recreatie en beplantingsdoeleinden beschikbaar zullen komen.

*) Zie de afbeelding bij het artikel van J. L. F. Overbeek voor wat betreft de ligging en de omvang van de bossen in de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland (blz. 176).

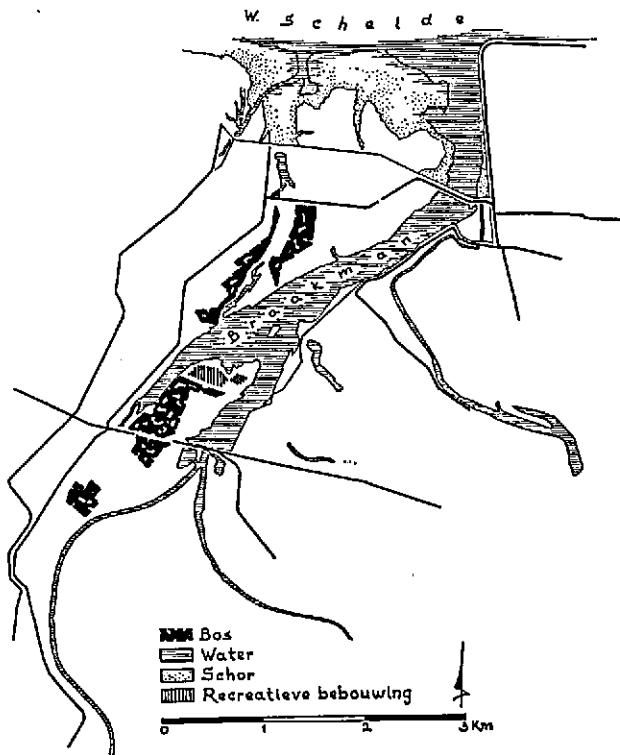

Het Lingebos in aanleg in het westelijk deel van de ruilverkaveling Tielerswaard.

Verschillende landschapsplannen voor ruilverkavelingen met enige honderden hectaren aan nieuw ontworpen beplantingen komen in de komende jaren ook in de provincies Drente, Groningen en Friesland tot uitvoering. Een deel van het stroomdal van de Drentse Aa wordt daarbij o.a. als een soort natuurpark gespaard en ingericht. In de ruilverkaveling „Noordwolde” vindt een belangwekkende landschapsbouw plaats waarbij in het saneringsproces een slecht ontwikkeld gebied met submarginale landbouwgrond en slordige, verspreide bebouwing wordt omgezet in nieuw bos ter grootte van ongeveer 100 ha.

Boeiende voorbeelden van landschapsbouw vinden wij voorts in het Delta-gebied. Daarbij is thans niet, zoals in het verleden eigenlijk altijd het geval was, het winnen van nieuwe landbouwgrond het voornaamste motief. Enigermate was dat nog het geval bij de in 1954 gereedgekomen inpoldering van de Braakman. Maar toch speelden ook daar reeds andere oogmerken een belangrijke rol bij de plannen. Zo werd ter verbetering van het landschap een oppervlakte van ± 100 ha bebost met een gemengd bestand van loof- en naaldhout en werden voor de recreatie een aantal voorzieningen ten behoeve van de watersport en het kamperen getroffen.

Van een breder conceptie is de landschapsbouw in het „Veerse Meer”, het binnengedijkte gebied van de voormalige zeearmen Veerse gat en Zandkreek. Rondom en in dit meer dan 20 km lange water werd een landschap geschapen met enige loofhoutbossen en een aantal verspreide kleinere beplantingen, in totaal ± 350 ha groot. Voorts kwamen er vogelreservaten, recreatiestranden, kampeer- en bungalowterreinen, jachthavens en andere watersportvoorzieningen en als basis voor dit alles een nieuw groot vaar-

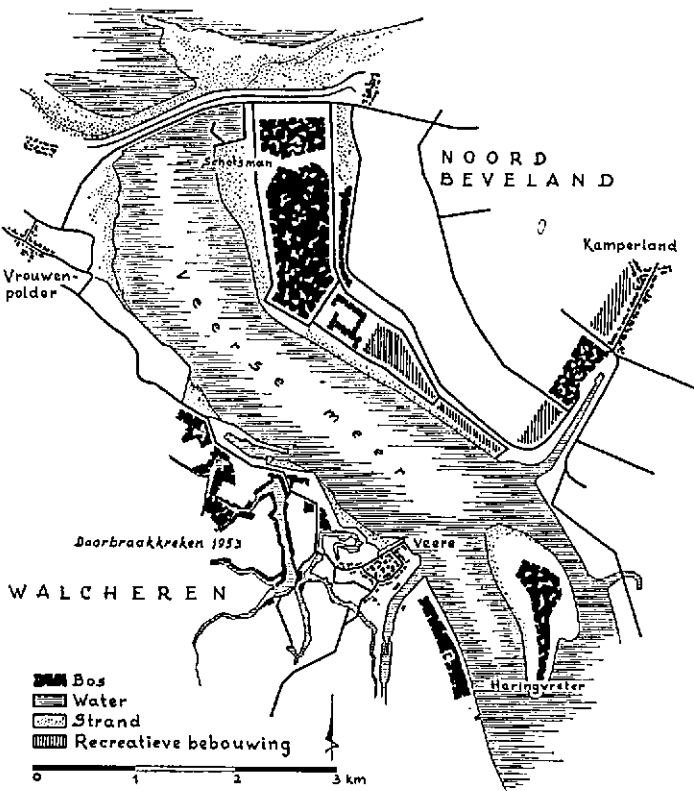

Jonge bebossingen stofferen het landschap rondom de ingedijkte Braakman in Zeewu-Vlaanderen.

water voor de recreatie. De twee grootste boscomplexen, respectievelijk gelegen op de voormalige zandbank „de Schotsman” en op een oostelijker gelegen aanwas krijgen een gemengde loofhoutbeplanting, waarin soorten als eik, iep, esdoorn en es domineren.

In het landschapsplan dat thans in voorbereiding is voor de Grevelingen krijgt dit alles een nog groter allure. Op een van de straks te vormen eilanden, de zandbank „de Hompelvoet” is een boscomplex van omstreeks 150 ha ontworpen als basis en achtergrond voor de daar te ontwikkelen recreatie. Een andere plaat „de Kabbelaarsbank” krijgt eveneens een bebossing, naast een jachthaven en andere verblijfsaccommodatie. Aanzienlijke bebossingen ter grootte van wel 500 ha zijn voorts binnen de Grevelingenbekken ontworpen op de aanwassen langs de zuidelijke oever van Flakkee, waar voorts een afwisselend landschap met natuurgebieden, recreatiestranden en watersportvoorzieningen zal ontstaan.

In veel van deze plannen voor opbouw en herziening van het landschap spelen bossen en beplantingen een belangrijke rol. Zij zullen dat in toenemende mate doen, want de voortschrijdende verstedelijking en de veranderde levenswijze vragen op vele plaatsen een beter ingericht landschap

Deel van het landschapsplan in uitvoering voor het Veerse Meer met o.a. jong bos op voormalige zandbanken. De beplantingen langs de kreken ten noordwesten van Veere werden reeds eerder, in het kader van de herverkaveling Walcheren, tot stand gebracht.

voor de ontwikkeling van de recreatie. Daarbij moeten wij er ons van bewust zijn, dat het bos een andere functie en daardoor een andere opzet moet krijgen dan voorheen. Het zal vaak geen bos kunnen zijn in de traditionele zin. De esthetische vormgeving, het padenbeloop, het spel van open ruimten en gesloten massieven, de combinatie met water, speel- en verblijfsruimten zullen een veel grotere plaats moeten innemen dan vroeger. Er zal een aanzienlijke differentiatie moeten zijn, met verschillende nog te ontwikkelen vormen van *parkbossen* en, mits gereguleerd door planologische maatregelen, ook hier en daar nieuw te maken *woonbossen* of andere landschapsvormen gericht op een waardige wijze van wonen in of bij het „groen”.

Zoals de stedenbouw de ontwikkeling van de stedelijke ruimten behartigt zo moet de landschapsbouw de bouwstoffen verschaffen voor de ontwikkeling van de landelijke, onbebouwde gebieden. Stedenbouw en landschapsbouw dienen zo elkaars complement te vormen in de hedendaagse planologie.

De gehele ontwikkeling gaat in die richting. Naar het langzamerhand klassiek geworden voorbeeld van het Amsterdamse Bos, propageren de plano-

logische instanties thans de realisatie van 11 grote bosparken nabij de geurbaniseerde zones in het westen en noorden des lands.

Wij moeten dit zien als een poging om in de meest directe behoefte aan massarecreatie te voorzien. Daarnaast echter is een stelselmatige aanpak van het milieuvraagstuk nodig door het opstellen van gewestelijke landschapsplannen voor alle provincies, uitmondend in een *nationaal meerjarenplan voor landschapsbouw en groenvoorziening*.

Mits gesteund door een daarop gericht regeringsbeleid opent deze landschapsbouw, zoals de ervaring thans reeds leert, de mogelijkheid tot een belangwekkende uitbreiding en spreiding van ons bosareaal.